

Türkiye’de Siyasal Ayrımlanma ve Göç Politikası Üzerine Elit-Kitle İletişimi¹

Political Cleavage and Elite-Mass Communication on Migration Policy in the Turkey

Zafer EVMEZ*

ÖZET

Araştırmada Türkiye’deki siyasal ayrımlanmanın gelişimi, göç politikasıyla ilgili elit-kitle iletişimi örnekleminde irdelenmiştir. Ülkemizde demokratik siyasetin ilk ve istikrarlı örneklerinin ortaya çıktığı 1908 tarihli II. Meşrutiyet’ten bugüne siyasal hayat, sosyolojik, ekonomik ve günümüzde de kültürel siyasal ayrımlanmaya sahne olmuştur. Özellikle kültürel ayrımlanmayla ilgili yazında göçmen sorunu ve onun GAL/TAN ayrımındaki konumu sıklıkla tartışma konusudur. Araştırma, sorunsala Türkiye örneklemindeki somut verilerin yanı sıra elit-kitle iletişimi üzerine teoriler perspektifinden de ışık tutulmaya çalışılmış olması bakımından özgünlük taşımaktadır. Bu amaçla H1: *Türkiye’de Batı’da gözlemlenen GAL/TAN bölünmesine dayalı bir siyasal ayrımlanma geçerlidir.* ve H2: *Türkiye’de göç politikasına dair elit-kitle iletişimi GAL/TAN bölünmesine dayalı olarak yapılmaktadır.* hipotezleri, post-ışlevselci yaklaşım ve sözü edilen teorilerin yardımıyla sınanmıştır. İktidar elitleri TAN eksenli konumlanmalarına rağmen, göç yanlısı bir politikayı seçmenlerin kültürel norm ve değerleri ile uyumlu ikame kavramlar içeren söylem ile meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Muhalefet elitleri büyük ölçüde GAL eksenli konumlanmada olsa da, bunu göç karşıtı tutumları ile bağdaştıracak bütünsel bir söylem eksikliği ile karşılaşmaktadırlar. Tek istisna olarak yaşam tarzı üzerine retorik geliştirmeleri belirtilebilir. Son olarak kamuoyu algısında göçmenlerin bir sorun teşkil etmesi elit söylemlerinin yönünü ve tonunu paralel etkilemektedir.

Anahtar Kavramlar: *Siyasal Ayrımlanma, Göç Politikası, Elit-Kitle İletişimi, Seçmen Eğilimi.*

ABSTRACT

In research, development of political division in Turkey was examined in sample of elite mass communication related to immigration policy. Since II. Meşrutiyet (Constitutionalism) in 1908, that first and stable examples of democratic politics emerged in our country, political life has witnessed sociological, economic and, today, cultural and political cleavages. Especially in literature on cultural cleavage, immigrant issue and its position in GAL/TAN distinction are frequently subject of discussion. research is original in that it tries to shed light on problem from perspective of theories on elite-mass communication, using concrete data from Turkish sample. For this purpose, H1: *A political cleavage based on GAL/TAN division observed in West is valid in Turkey.* and H2: *Elite-mass communication regarding immigration policy in Turkey is carried out based on GAL/TAN division.* hypothesis has been tested through post-functionalist approach and mobilization of aforementioned theories. Although ruling elites are positioned around TAN, they try to legitimize a pro-immigration policy with a discourse containing substitute concepts compatible with cultural norms and values of voters. Although opposition elites are largely GAL-oriented, they face a lack of a holistic discourse that would reconcile this with their anti-immigration stance. Only exception is their rhetoric on lifestyle. Finally, fact that immigrants pose a problem in public perception affects direction and tone of elite discourses in parallel.

Keywords: *Political Cleavage, Migration Policy, Elite-Mass Communication, Voter Tendency.*

¹ Bu makale 26-28 Ekim 2023 tarihleri arasında Kırıkkale’de düzenlenen 23. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu’nda (KAYFOR23) aynı başlıkla sunulan ve özeti KAYFOR23 bildiri özet kitabında yer alan bildirinin tam metin hâlidir.

* Dr., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, zaferevmez12@gmail.com , ORC ID No: 0000-0003-0646-348X

GİRİŞ

Bu çalışmada Türkiye'deki siyasal ayrımlanmanın (*cleavage*) Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadarki süreçte gelişimine odaklanılmıştır. Göç politikası üzerine elit-kitle iletişimi örnekleminde siyasal ayrımlanmadaki eğilimler irdelenecektir. Cumhuriyet'in kuruluşu siyasal erk etrafında konumlanmış sosyolojik siyasal ayrımlanmadan, ekonomi temelli sınıfsal bir ayrımlanmaya geçişi de ifade etmektedir. Klasik sağ/sol politik kutuplar eksenindeki ayrımlanmanın Türkiye'de 1970'li yıllarda zirve yaptığı vurgulanabilir. Yakın dönemde kültürel normlar temelinde bir ayrımlanma da gelişim göstermiştir. Bir yanda kozmopolit ve evrenselci (GAL), diğer yanda yerel savunucusu (TAN) sosyo-kültürel değerler GAL/TAN ayrımlanması² oluşturacak biçimde konumludur. Bu durum, seçmen eğilimlerinin değişimine ve ekonomi temelli tutumu devam ettiren merkez sağ ve sol partilerin güç kaybetmesine neden olmuştur. Dahası kimlik siyaseti benimseyen sağ ve sol popülist siyasal aktörler ön plana çıkabilmiştir. Dolayısıyla, siyasetin zeminindeki dönüşüm, seçmen eğilimlerinin yanı sıra elitlerin kitlelere yönelik söylemlerinde yer alan norm ve değer bileşenlerini de etkileyebilmektedir.

İlk bölümde elit-kitle iletişimi ve siyasal ayrımlanma teorik açıdan irdelenecektir. Teoride GAL/TAN ayrımı ve göçmenler özelinde insani ve evrensel hakların GAL savunusu felsefi temeller ve olgular açısından tartışılmaktadır. TAN eğilimde ise göçmen karşıtlığı ve yerel kültürel unsurların korunması üzerine bir meşrulaştırma mevcuttur. Göç politikası, yeni siyasal ayrımlanma ve elit-kitle iletişimine dair farklı teorik perspektiflerin eş anlamlı olarak sınırlanabileceği bir alandır. Türkiye, AB ile imzaladığı Geri Kabul Anlaşması sonrasında, kendi kamuoyu algısında göçmenlerin bir sorun olarak belirginleşmesiyle birlikte belirtilen olgu için önemli bir örneklem olma potansiyelindedir. İkinci bölümde araştırma tasarımı oluşturularak post-işlevselcilik (post-functionalism) yaklaşımı ile bu örneklemin analizi için gerekli koşullar ve data tanımlanacaktır. Yaklaşım partilerin ve ulusal kurumların ilişkilerine, seçmenin tutumu ve değer ile normlarını da göz önünde tutarak eğilmektir.

Üçüncü bölümde Cumhuriyet'in kuruluşundan AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşmasına kadarki dönemde Türkiye'nin siyasal ayrımlanmasının gelişimi incelenecektir. Böylelikle hem siyasal ayrımlanmanın gelişimi hem de göç politikasına dair elit-kitle iletişiminin analizi için bir bağlam sergilenmeye çalışılacaktır. Dördüncü bölümde ise Geri Kabul Anlaşması sonrası Türkiye'de siyasal ayrımlanma, göç politikasına dair elit-kitle iletişimi örnekleminde, çözümlenmeye çalışılacaktır. Göç politikası üzerine elit söylemi kozmopolit/normatiflik-milliyetçi/paternalist kutupları arasında gerçekleşmektedir. Seçmen eğilimlerinin elit söylemi ile uyuma seviyesi, söylemlerin kültürel siyasal ayrımlanmanın norm ve değerlerine adaptasyonu ile paraleldir. Zira TAN eksenli konumlanmalarına rağmen iktidar elitlerinin göç yanlısı –ve bir ölçüde GAL-politikaları seçmen kültürel norm ve değerleriyle paralel 'ikame' ya da 'çift yönlü' kavramlar kullanarak meşrulaştırması, çelişkinin seçmen üzerindeki negatif yönlerini azaltabilmektedir. Örneğin yurtdışındaki Türk vatandaşları için paternalist ile normativist unsurlar eş anlamlı sahiplenilebilmektedir. Ayrıca göçmenlerin kökenine bağlı olarak Osmanlı nostaljisi ve dinsel kimlik söyleme dahil edilebilmektedir. Muhalefet elitlerinin bazıları ekonomi temelli unsurlar ile kozmopolit evrenselci değerleri söylemlerinde eşanlı kullanmaktadır. Fakat bütünsellik eksikliği,

² İngilizce Green (Yeşil), Alternative (Alternatif), Libertarian (Özgürlükçü) kavramları GAL'ı oluştururken; Tradition (Gelenek), Authoritarian (Otoriter), Nationalist (Milliyetçi) kavramları TAN'ı oluşturmaktadır.

göçmen karşıtı paternalist unsurların da söylemlerine dahil edilmesiyle ortaya çıkabilmektedir. Başka bir deyişle, bazı istisnalar dışında, GAL konumlanmaları ile göç karşıtı söylemlerini bağdaştıracak bütünsel söylem eksikliği ile karşılaşmaktadırlar. Dahası göçmen sorununun kamuoyu algısında belirginleşmesi kültürel siyasal ayrımlanmanın da belirginleşmesine yol açabilmektedir. Muhalefet elitlerini kitle eğilimlerine cevap verebilme konusunda zorlayan bu olgu karşısında iktidar elitleri, ikame kavram (örneğin göçmen yerine sığınmacı, misafir, ensar, insanilik kavramları) kullanımı yoluyla belirtilen bütünsellik sorununu, göçmenler hakkındaki algısı giderek olumsuz hâle gelen, kitle nezdinde aşabilmektedir.

1. SİYASAL AYRIMLANMA VE GÖÇ POLİTİKASI ÜZERİNE ELİT-KİTLE İLETİŞİMİ

Elit-kitle iletişimi üzerine yazında yer alan tartışmalarda iki ana eğilim söz konusudur. İlkinde elitlerin kamuoyu tutumuna yön vereceği, ikincisinde ise siyasal partilerin ve Hükümetlerin kamu politikalarında seçmen tercihlerine göre stratejik konumlanacağı varsayılmaktadır. Dahası seçimlerin sıklığı, kutuplaşmanın artışı ve göçmen krizi örneğinde sorun belirginliği ikinci yaklaşıma kuvvet kazandırabilmektedir. Seçmenlerin elit söylemleri paralelinde eğilim gösterebilmesi, ilgili kamu politikasına dair bilgi edinebilme olanaklarının sınırlı olabilmesi ile ilintilidir (Helbling *etc*, 2010). Bununla birlikte bu olgu seçmen kitlesi içerisinde de değişim gösterebilmektedir. Zira siyasal bilinç ya da eğitim düzeyi yüksek seçmen gruplarında elit söyleminin etkinliği sınırlanabilmektedir (Gabel & Scheve, 2007). Sosyo-kültürel siyasal ayrımlanmaya dair belirtilen elit-kitle iletişimini İsveç'in 2018 parlamento seçimleri hakkındaki bir araştırma üzerinden örneklendirebiliriz. Bu çalışmada, geleneksel değerlerin korunması, göçmen karşıtlığı ve devletin siyasal ve ekonomik hayata paternalist müdahalesine destek ağırlıkla işçiler ve kırsal kesim arasında görülebilmektedir. Oysa, kadın-erkek eşitliği ve adem-i merkezileşme talepleri daha çok şehirlerde ve profesyonel iş kesimlerinde yaygın olarak görülebilmektedir (Elgennius & Wennerhag, 2018: 139-154).

Siyasal ayrımlanma üzerine yazın ilk kez Lipset ve Rokkan (1967) tarafından ekonomik ve kültürel bağlamda ele alınmıştır. Çalışmalarında siyasal partiler ve sistemlerin şekillenmesi bu bağlamlar etrafında irdelenmiştir. Onlara göre ekonomik bağlam klasik sağ/sol sınıfsal ayrımına gönderme yapmaktadır. Burada ekonomi temelli sınıfların, kendilerinden önceki sosyolojik temelli siyasal ayrımlanmaya dair kamusal sınıf kimliklerine modern bir alternatif olarak tezahür ettiği belirtilebilir. Yeni belirginleşen kültürel bağlam ise yaşam tarzı ve şehir-taşra (pheriphery) ayrımına vurgu yapmaktadır. Kültürel ayrımlanma, günümüzde GAL/TAN ayrımı üzerinden gerçekleşen elit ve seçmen tutumlarını tanımlamaktadır. GAL/TAN ayrımı AB örneğinde ilk başlarda ekonomik bütünlüşmeyi siyasal bütünlüşmenin takip etmesiyle birlikte ulusal sınırların ve siyasetin göreceleşmesine yerel kamuoyunun kimliksel, değersel ve yabancı korkusu ile tepki vermesinin mevcut sağ/sol temelli siyasete yansısıyla görülmüştür (Hooghe, Marks ve Wilson, 2002; Hooghe ve Marks, 2005). Yakın dönemde, AB'ye dışarıdan göçmen akışıyla birlikte artan göçmen karşıtlığı, elit-kitle iletişimini buna kolayca uyarlayabilen aşırı-sağ partilerin yükselişini ve GAL/TAN tartışmalarını genişletmiştir.

Göçmen nüfusun Batı ülkelerinde artışı üzerine tartışmalara ilk başta “çok kültürlülük” kavramı üzerinden çözüm getirilmeye çalışılmıştır (Kymlicka, 2015). Çok kültürlülüğün önemi, kültür, gelenek, değerler gibi kimliksel öğelerin toplumsal iletişim süreçlerinin ayrılmaz bir parçası olduğunun ve göçmen artışı ile birlikte artan çok kültürlü sosyal sistemlerin geçici bir istisnadan

çok sürekli bir olgu arz ettiğinin kabulü ile ilgilidir. Aynı perspektifte, Avrupa Birliği (AB) örneğinde göç politikasının oluşumu, uygulanması ve hatta eleştirilmesinde insan hakları temelli normativizm, kültürel siyasal ayrımlanmanın belirginleştiği yolunda tartışmaların başladığı Maastricht Anlaşması sonrasında sıklık bulabilmektedir. Diğer tarafta ise –yeni- paternalizm bulunmaktadır. Yazında, global normların kullanılmasıyla yönetsel paternalist mirasın günümüzde de pratik bulabilmesinden, piyasa ve özgürlük ilkeleri ile ahenkli olarak paternalist eğilimlerin olumlanmasına uzanan tartışmalar mevcuttur. Özellikle TAN’ın gelenekçi ve otoriter siyasal değerlerini kapsayacak şemsiye niteliği bakımından paternalizm işlev görmektedir.

Bu dinamikler devletlerin, iletişim ve ulaşım teknolojisindeki artışın yanı sıra uluslararası bütünleşme (örneğin ortak gümrük, güvenlik, hukuk ve parasal bütünleşme) süreçleri nedeniyle rasyonel siyasal karar alma yetilerinin görece azaldığı ya da neoliberal yaklaşım örneğinde işlevlerinin daraltıldığı yolundaki tartışmalar ile eş anlamlı olarak belirginlik kazanmıştır (Pierson, 2014:164; Evmez, 2021). Schmittyen bir perspektifle, daha önce ulus devletin ortaya çıkışı mevcut dini ve mevcut sınıfsal kimlikleri göreceleştirmiş ve kendi çerçevesi altına almıştı. Schmitt (2011; 2017) ulus devletin de belirtilen göreceleşmeye maruz kaldığını savunur. Bu ise içerideki ya da ulusal sınırların ötesi ile bağlantılı kimliklerin ya da çoğulculuğun güçlenebilmesi anlamına gelmektedir. Böylelikle klasik ulus devlet kamuoyu bireysel, ulusal ya da küresel ölçekte öne çıkabilen farklı kimliklerin (örneğin dil, tarihsel nostalji, yöre ve cinsiyet) ulusal kimlik ile yan yana gözükmesi nedeniyle çok parçalı görünüme sahip olabilmektedir.

TAN’daki milliyetçilik ve paternalizm, GAL’daki kozmopolit ve insan hakları normativizmi ile karşılık bulmaktadır. Bu karşılık mutlak değildir. Zira liberteryan paternalizm örneğinde liberal ve kozmopolit değerlerle uyumlu bir paternalizm pratiği olabileceği gibi, paternalist bir sahada insan hakları ile çelişmeyen davranışlar da mümkün olabilmektedir. İnsan hakları normativizmi ve yeni paternalizmin modern siyasal meşruiyetin son yıllarda sıklıkla tartışılan iki yüzü olduğu savunulabilir. Normativizm, ekonomik ve siyasal güce sahip siyasal aktörlerin (örneğin AB, ABD ve Çin), bu güçlerinin yardımıyla zihinsel ve normsal bağlamda da güç sahibi olma ya da politikalarına meşruiyet sağlayabilme eğilimine gönderme yapmaktadır (Larsen, 2014). İnsan hakları normativizmi ise, özellikle AB’de ve ABD’de B.M. ilkelerinin savunuculuğu mottosuyla partner ülkeleri ile siyasal ve ekonomik işbirliğinin sürdürülmesi bağlamında gelişme göstermiştir (Manners, 2005). İnsan hakları ve demokratik normlardan türeyen söylem ve taahhüt, tarafların kendi kamuoyları karşısında meşruiyet sağlayabilmenin yanı sıra işbirliği için gerekli ortak standart ve güveni de sağlayabilmektedir (Evmez *etc*, 2022). AB örneğinde göç politikası, meşrulaştırma ve hatta eleştiri yapılmasında insan hakları normatifliğinin kullanıldığı bir alan teşkil etmektedir (Lavenex, 2018).

Paternalizm ise göçmen karşıtı, TAN eksenli politikalarından özellikle Çin’in kendi BRI küreselleşme girişimlerine ve partner ülkeler ile işbirliğine meşruiyet zemini sağlayabilmesine (Suzuki, 2011) dek uzanan bir yazınsal tartışma konusudur. Tartışmalar paternalizmin piyasa ve özgürlük ile ilişkisine ve liberteryanizm bağlamında liberal düzenler ile çelişmeyen paternal pratiklerin olumlanabilmesine (Marneffe, 2006: 69, 81; Scoccia, 2008: 358) değin genişleyebilmektedir. Paternalizm kavramı ‘babadan kalma’ ya da ‘babadan görülen’ usullerin uygulanmasına referans göstermektedir. Bunlara geleneksel ya da teamülden gelen bazı usullerin pratiğini de ekleyebiliriz. Dolayısıyla paternalizmin siyasal tüm uygulamalarının tarihsel ve felsefi

temeli baba/annenin çocukları üzerindeki koruyucu ve yarar gözetici müdahilliği üzerine olmuştur. Ayrıca fayda ve koruma temelindeki paternal meşrulaştırmanın, bu fayda ve koruma pratiğinin de ötesinde, paternalist yönetici elitlerin söylemlerine konu olarak meşruiyet sağlayabilmesi mümkün olabilmektedir.

GAL/TAN ayrımında kozmopolit yapısıyla birlikte AB, göç yanlılığı ve bunu savunan elitleriyle bir bütün olarak görülebilmektedir. Karşı tarafta ise göç karşıtı ve yerel kültürel savunuya eğilimli elitler yer almaktadır. AB'ye sadece aday ülke olan Türkiye'nin AB göç politikası ile eklemlenmesi büyük ölçüde Geri Kabul Anlaşması üzerinden gerçekleşmektedir. Bu durumda AB'deki GAL/TAN ayrımının Türkiye'de nasıl bir karşılık bulacağı sorunsalı ortaya çıkmaktadır. Takip eden bölümlerde Türkiye'de GAL/TAN kültürel siyasal ayrımlanması, göç politikasına dair elit-kitle iletişimi örnekleminde çözümlenecektir.

2. ARAŞTIRMA TASARIMI

Araştırmada yöntem olarak sosyal bilimlerdeki post-işlevselcilik (post-functionalism) yaklaşımı kullanılacaktır. Post-işlevselcilik, AB bütünleşmesi ve yönetişimine dair mevcut teorilerin ulusal kurumlar, siyasal sistemler ve demokratik karar alma süreçleriyle sınırlı olan yaklaşımlarına vatandaşların tutumlarını, kimliklerini ve değerlerini de hesaba katarak bütünsel bir perspektif getirmiştir. Özetle bu yeni yaklaşımda demokratik siyaset ve yönetim sürecinde kamuoyu, siyasal partiler ve seçimlere odaklanılmaktadır. AB'de kültürel (GAL/TAN) siyasal ayrımlanmanın gelişimiyle Avrupa şüpheci (Euroscptic) siyasal parti ve Hükümetlerin güç kazanmasının Avrupa bütünleşmesini –Brexit dahil- tartışmaya açması ile empirik bulgular edinebilme bakımından da potansiyel kazanabilmiştir.

Araştırmada literatür ve Türkiye'nin bağlamından çıkarım yapılan iki adet hipotezin sınanması üzerinden araştırma sorusuna yanıt aranacaktır. H1: *Türkiye'de Batı'da gözlemlenen GAL/TAN bölümlenmesine dayalı bir siyasal ayrımlanma geçerlidir.* hipotezine dayalıdır. Böylelikle araştırmanın esas sorunsalına ışık tutulabilmesi için teorik bilgiler ile olgusal bilgilerin tutarlı olup olmadığı belirlenebilecektir. H2: *Türkiye'de göç politikasına dair elit-kitle iletişimi GAL/TAN bölümlenmesine dayalı olarak yapılmaktadır.* hipotezinden oluşmaktadır. Analiz bölümünde H1'in sorgulanması demokratik siyasetin güçlü biçimde başladığı varsayılabilir olan 1908 tarihli II. Meşrutiyet'in ilanından AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması'na kadar olan dönemde tarihsel yörünge (historical trajectory) oluşturularak sağlanacaktır. Data için ikincil yazının yanı sıra resmi kurumların yayımladığı rapor ve bildirimler kullanılacaktır. H2'nin sınanma süreci için kullanılacak data seçim bildirgeleri, X (Twitter) sosyal medya platformunda siyasal aktörlerin bildirimleri ve kamuoyu eğilim anketlerinden sağlanacaktır. Belirtilen data ikincil yazın üzerinden tamamlanmaya çalışılacaktır. H2'nin sınanması Geri Kabul Anlaşması'ndan 2023 yılındaki Genel Seçim ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi'ne kadarki süreci kapsamaktadır.

Çözümleme sürecinde, araştırmanın sınırlarını da oluşturacak biçimde, popülizmden kaynaklı göç dışındaki unsurlar örneklem dışında bırakılmıştır. Ayrıca siyasal elitlerin resmi doküman ve bildirimlerine konu olan ve yakın dönem sosyolojik eğilimlerde ölçümlenen düzensiz göç dışındaki yasal ve düzenli göç (örneğin Avrupalı emeklilerin ya da çalışma ve eğitim programları kapsamındaki göçü) örneklem dışında bırakılmıştır. Örneklemin inceleneceği kapsam sadece kültürel siyasal ayrımlanma ile sınırlıdır. Böylelikle TAN/yeni paternalizm ve GAL/insan hakları

normativizmi kavramları yardımıyla göç politikası özelinde yakın dönem Türkiye'nin kültürel siyasal ayrımlanması irdelenebilecektir. Söz konusu bağlamın post-işlevselcilik bakımından inşa süreçleri aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 1. Türkiye’de siyasal elitler ve kamuoyunun göç politikasına dair tutum ile söylemlerine post-işlevselcilik inşa blokları perspektifinden bakış

GENEL VARSAYIMLAR	Sosyolojik Kurumsalcılık Post-işlevsel Kendi Kaderini Tayin Mantığı Demokratik Kitle Tutumları ve Parti Siyaseti	
AÇIKLAYICI TEORİLER	Demokratik Siyaset	i- İnsan Hakları Normativizmi ii- Yeni-Patemalizm iii- Siyasal Ayrımlanmalar (Cleavages)
GÖÇ POLİTİKASININ ETMENLERİ	Ulusal Kamu Politikası, Ulusal Kimlik ve Değerler, Siyasal Parti Elitleri, Ulusal Demokratik Kurumlar ve Süreçler	

Kaynak: Leuffen, Rittbeger, Schimmelfennig’in (2022) “Differentiated integration in the European Union: A concept stretching across time and space” adlı eserinde tanımlanan model yazar tarafından araştırma sorunsalı ve örneğine uygun olarak yeniden oluşturulmuştur.

3. TÜRKİYE’NİN SİYASAL AYIRILANMASININ CUMHURİYET’İN KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE GELİŞİMİ

H1: Türkiye’de *Batı’da gözlemlenen GAL/TAN bölümlenmesine dayalı bir siyasal ayrımlanma geçerlidir.*

Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki siyasi yapı ve kültürün Osmanlı’nın son yıllarına tekabül eden İTC döneminin bir mirası olduğu kabul edilebilir. Osmanlı’nın geç dönemlerindeki Tanzimat ve Islahat Fermanlarının yanı sıra Kanun-i Esasi girişimleri modernleşme ve yasal-ussal temeldeki siyasal, sosyal ve ekonomik ilişkiler için bir çerçeve oluşturma çabalarıydı. 1908 tarihli II. Meşrutiyet ile birlikte demokratik siyasete istikrarlı bir biçimde geçilebilmiştir. Önceki meşrutiyet girişiminin savaş döneminde ilan edilişi de göz önünde tutularak geçici bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Buna rağmen siyasal ayrımlanma daha çok sosyolojik ayrımlanmaya (cleavage) dayalıydı. Buna göre dini ve etnik kimlikler (örneğin Müslüman, Maruni, ruhban Rum gibi) sosyo-politik sahada da karşılıklarını bulabilmekteydi. Nitekim Habermasyan bakışla, sosyal gruplar siyasal iktidarın etrafında örgütlenmektedir (Kırık, 2005:99-120). Diğer yandan modern burjuvazi ve işçi sınıfı oldukça zayıf olup; daha çok İstanbul, İzmir, Selanik ve diğer Balkan şehirleri ile sınırlıydı. Balkanların kaybı ve nüfus mübadeleleri yeni kurulan Cumhuriyet’in siyasal ayrımlanmasının benzer mirası bir süre taşımasına neden olmuştur. Düşünsel boyutta ise, Osmanlıların Batı’dan aldıkları, özgürlüğü önceleyen ilkeleri, mevcut adalet temelli siyasal yaklaşımı da dâhil ederek, benimsemiş olmaları (Kırık, 2018: 177) bu mirasa eklenebilir.

Her ne kadar Cumhuriyet ile birlikte, Tanzimat’tan beri süren bürokratik modernleşme daha kapsamlı ve daha etkin uygulama olanağı bulabilse de sanayileşme, tarımın modernleşmesi ve ticaretin gelişimiyle birlikte ekonomi temelli sınıfsal ayrımlanmanın burjuvazi ayağı 1950’lerde

belirgin ve siyasal olarak eşgüdümlü hâle gelebilmiştir. Dahası 1946 yılından itibaren çok partili hayata geçiş, seçimler ve siyasal partiler üzerinden seçmen talep ve eğilimlerinin siyasal sistemi belirgin olarak etkileyebilmesine olanak sağlamıştır. Bu olguya, Demokrat Parti Hükümeti ile İstanbul ve İzmir’de fabrika sahibi olup; daha sonra TÜSİAD’a dönüşecek burjuvazinin çatışması eşlik etmiştir (Timur, 2021; Kaynar, 2023). 1961 Anayasası’nın getirdiği reformlar ile işçi sınıfının örgütlenme ve haklar yönünden gelişimi sağlanmıştır. Böylece sınıf temelli siyasal ayrımlanmayı besleyecek biçimde bir yanda TÜSİAD, diğer yanda özellikle 1968 sonrasında siyasallaşan işçi sınıfı örgütlenmeleri meydana gelebilmiştir. Olgunun sosyo-politik sahadaki gelişimi ise 1950’lerden 1970’lere kadar siyasal partilerin popülist bir ekseninde muhafazakarlık ile merkez sol arasındaki çizgide bölünmesi üzerinedir. 1970’lerden itibaren ise artan politik kutuplaşma koşullarında, yine popülist bir ekseninde muhafazakar-milliyetçilik ile sol ve sosyal demokrat eğilimler arasında bir bölünme yaşanmıştır (Kaynar, 2023; Aydın ve Taşkın, 2022).

Bir görüşe göre 1970’lerin sonundan itibaren Yeni Sağ ve Neoliberal anlayışın devlet-toplum ilişkisine yansımaları, Türkiye’de yukarıda belirtilen sürecin dönüşümüne de neden olabilmektedir. Sermayenin uluslararası bağlama eklenmesi ve üretim sürecinin esnekleşmesinin klasik ekonomi temelli sınıfsal yapıda, daha çok da işçi örgütlenmelerinin siyasal alana baskı kapasitesindeki mevcut göreceleşmenin (Gevgilili, 1972) daha da artmasına neden olabilmektedir. Bu süreç eş anlamlı olarak kültürel siyasal ayrımlanmaya, başka bir deyişle kimlik ve sosyal norm ile değerler üzerine siyasal söylem ve ilişkilerin biçimlenmesine dair tartışmaların başlangıcı ile çakışabilmektedir.

1980’lerde popülist politika izlenmesi ve önceki on yıla göre daha az gerilimli de olsa mevcut sağ-sol ikiliği devam etmiştir. Ancak bir yandan taşradan kentlere göç olgusu, uluslararasılaşma ve Özal döneminin liberalleşme reformları ile birlikte mevcut siyasal ayrımlanma ile siyasal yapı ve kültür arasındaki ilişkinin dönüşümünden söz edilebilir. Bu sürece eş anlamlı olarak muhafazakar iktidar elitleri ile paralel konumlanmış yeni bir sermaye sınıfının ‘Anadolu Kaplanları’ ismiyle gelişiminin desteklenmesi eşlik etmiştir. Sonuç olarak sermaye sınıfı, sosyo-kültürel ve siyasal bölünmeye uygun olarak görünürde ikiye ayrılmıştır. Diğer yandan ise 1990’lar ve nihayet 2000’ler ile birlikte belirginleşerek su yüzüne çıkacak olan kimlik ve sosyal normların siyasallaşması söz konusudur (Karakaş, 2013:29-38). Bu olguya kentlere taşradan yerleşen kitlelerin kırsal kültürü ile kozmopolit kültürün çatışmasının da katkıda bulunduğu söylenebilir. Türk milliyetçiliğinin kültürel bağlamda da gelişimi, tarihsel ve coğrafi kökenler (örneğin Kafkasya, Balkan, Selanik) ile etnik/dilsel ve mezhepsel aidiyetlere (örneğin Kürt, Çerkez, Alevi) vurguya kamusal alanda daha sık rastlanır olagelmıştır. Bu olgu ile paralel bir biçimde, 1990’lı yıllardaki Refah-Yol Hükümeti döneminde kültürel alanda yer alan türban ve kamusal alandaki kullanımı siyasal alana da bir gündem olarak taşınabilmektedir. Böylelikle laik/seküler yaşam tarzı gibi kültürel unsurlar da karşı konumlanma ile yeni siyasal ayrımlanmanın şekillenmesine katkıda bulunabilmektedir.

Yukarıda belirtilen olgular ile hemen hemen aynı tarihsel aralıkta, işçi sınıfı örgütlenmeleri ve hakları, neoliberalizmin yükselişiyle de paralel olarak görece gerilemiştir. Sosyo-politik alanda Avrupa’da sosyal demokrat partilerin yükselişi, Türkiye’de de dönem dönem yankısını bulsa da merkez solun 1970’lerdeki oy oranını yakalayamaması bakımından seçmen kitlesinde sınıfsal kimliğin göreceleştiği ve sosyo-kültürel söylemi kalkınmacı yaklaşımla birleştiren sağ partilere (Aydın ve Taşkın, 2022) doğru kopuşların olduğu ileri sürülebilir. Sürecin unsurlarından biri işçi

haklarından bazılarının özellikle popülist sağ partilerce savunusuna dair paternalist/TAN bir söylemin benimsenmesidir. Diğer bir unsur ise bahsi geçen kimliklerin ‘su yüzüne’ çıkma süreci ile GAL/TAN tutum ve söylemlerin çakışması üzerinedir. Nitekim Fransa, İngiltere, Rusya ve Çin’de sosyolojik siyasal ayrımlanmadan, ekonomi temelli sınıfsal ayrımlamaya geçiş süreçlerinde de taşra ve şehirdeki kitleler kendi sosyolojik kimlik, tarih, değer ve çıkarları ile uyumlu siyasal taraflarda konumlanma eğilimi göstermiştir (Moore, 2016).

Sağ ve sol siyasetin dönüşümü başka bir perspektiften incelenirse, sol siyaset sosyal adaletin sağlanması örneğinde devletin sosyo-ekonomik alana daha fazla müdahalesini desteklemektedir; sağ siyaset devleti kendi geleneksel sınırlarında ‘aşkın’ olarak görmektedir. Ancak yeni sol siyasette, devletin müdahalesi GAL politikalar ile kozmopolitlik ve küreselleşme çerçevesindeki bir alana sıkıştırılmıştır. Sağ bakış bu anlamda liberal sınırlı devlet anlayışının da yanı sıra 1970’lerden beridir süren neoliberal daraltılmış devlet anlayışına da halihazırda yatkın konumdaydı. Sağ siyasette yeni olan, popülist bir eksende sosyal, ekonomik ve siyasal paternalizmin kuvvet kazanabilmesi olgusudur. Bunlara eskiden solun arka bahçesi olarak görülen ‘yerli’ işçi sınıfının çıkarlarını savunması da eklenebilir. Nitekim yeni dönemde İngiltere’de Liverpool, Manchester; Türkiye’de Kağıthane gibi işçi sınıfı yerleşim alanları sağ partilerin kontrolüne geçerken, kozmopolit yerleşim alanlarında solun siyasal nüfuzu artışa geçebilmiştir. Türkiye’de de bir örneği belirtilen olgu yansıma bulabilmiştir ve sözü edilen parti politikası eğilimleri Türkiye’nin bu dönemdeki siyasal hayatında da sıklıkla gözlemlenebilir hâle gelmiştir.

2002 yılından itibaren, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Hükümetleri döneminde bahsi geçen kültürel siyasal ayrımlanma olgusu derinleşip güçlenmiştir. İlâveten, yukarıda belirtilen iktidar elitleri ile paralel sermaye sınıfını teşvik sürecinin daha da hızlandığı söylenebilir. Örneğin 1990 yılında kurulan MÜSİAD, bu dönemde nicel ve nitel açıdan gelişim yaşamıştır. Özellikle 2012 yılından günümüze ‘yerli-milli’ sloganı örneğinde oksidentalizmle ilişkili tutumlar da belirtilen olguya eklenmiştir. Bu dönemde Batı’daki kültürel siyasal ayrımlanma dinamiklerine Türkiye’de de güçlü biçimde tanık olunmuştur. Bir tarafta kadın, çocuk, çevre haklarının yanı sıra kültürel azınlıkların korunması ve LGBT-I gibi GAL değerlerin, diğer tarafta ise dini değerler ve taşra yaşam tarzının yanı sıra dışarıya dönük oksidentalist ve milliyetçi TAN değerlerin siyasal alanda sahiplenildiği söylenebilir.

Burada seçmen eğilimlerinin, özellikle kültürel siyasal ayrımlanmanın belirginleştiği dönemde, siyasal partilerin konumlanmaları üzerindeki etkinliği hususunda durulabilir. Zira Avrupa Birliği üyeliğine dair kamuoyunda güçlü desteğin olduğu dönemde iktidar ve muhalefet elitlerinde benzer stratejik konumlanma söz konusudur. Bunu, kamuoyunda Avrupa şüphesizliğinin izlemesiyle birlikte, yukarıda anılan oksidentalist tutumu siyasal partiler iç siyasal bağlamı da dikkate alarak sahiplenebilmektedirler (Evmez, 2020). Daha önce sınıfsal çıkarları sağ/sol ayrımıyla temsil eden siyasal partilerin kamuoyuna tavizi daha çok popülist ekonomik politikalar yoluyla idi. Günümüzde ise göç politikası ve kamusal alanda yaşam tarzı hakkındakiler başta olmak üzere kamuoyu ya da seçmen eğiliminden bağımsız bir siyasanın, herhangi bir ekonomik tavizle dahi oldukça yüksek bir siyasal maliyete sahip olabileceği ileri sürülebilir.

4. TÜRKİYE’NİN DEĞİŞEN SİYASAL AYRIMLANMASI ve GÖÇ POLİTİKASI ÜZERİNE ELİT-KİTLE İLETİŞİMİ

H2: *Türkiye’de göç politikasına dair elit-kitle iletişimi GAL/TAN bölümlenmesine dayalı olarak yapılmaktadır.*

Kültürel siyasal ayrımlanmanın oluşumunu iletişim ve ulaşım teknolojilerinin yakın zamanda benzeri görülmemiş bir ilerleme yaşaması bağlamında kısaca özetlenebilir. Kültürel siyasal ayrımlanma bağlamında, haberleşme ve ulaşım teknolojilerindeki ilerlemenin ilkin ulusal toplulukların kendi içlerindeki bilgi, haberleşme ve işbirliği olanağını artırabileceği savunulabilir. Eş anlı olarak, bu toplulukların, öteki topluluklar ile görece daha fazla karşılaşabilmesine de neden olabileceği varsayılabilir. Benzer olguya, Avrupa’daki GAL/TAN üzerine çalışmalarda da değinilmektedir (Hooghe & Marks, 2005). Ancak bir etmen olarak bütünleşme süreci dışındaki dinamikler büyük ölçüde bu araştırmalarda ihmal edilmiştir. Böylelikle toplulukların kendi kimliklerini yeniden üretim olanaklarını belirtilen iki bağlamın etkisiyle artırabilmeleri ile bu kimliklerin demokratik siyasette, özellikle de popülist parti elitlerince siyasallaştırılmaları arasında bir bağ kurulabilir. Başka bir deyişle, iletişim ve ulaşım imkânlarının hızlanması ve yoğunlaşması, zaman ve mekân ölçeğinde daha önce görece dar ölçekte ya da parçalı görünen grupların imkân ve kabiliyetlerini görece artırabilmiştir. Kimlik ve değerlere önceki dönemde -ekonomik sınıfların gölgesi altında- siyasal alanda bir nesne olarak tanık olunabilmekteydi. Yeni dönemde özellikle kamusal alandaki konum ve statüleri açısından siyasal alanda doğrudan ve belirgin biçimde yer alabildikleri ileri sürülebilir. Bu bölümde, 2016 yılında yürürlüğe giren AB-Türkiye göç anlaşmasına binaen göç politikası özelinde kültürel siyasal ayrımlanmanın görece baskın olduğu ve günümüze kadar uzanan bir dönem irdelenecektir.

2013 tarihli AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması (yürürlüğe girdikten 3 yıl sonra uygulanmıştır) sonrasında Afrika, Ortadoğu, Güney ve Güneydoğu Asya kökenli göçmenlerin Türkiye’ye girişinde büyük bir artış meydana gelmiştir (TÜİK, 2018; 2022). Geri Kabul Anlaşması Doğu Akdeniz’den Avrupa’ya doğru ana göç rotası konumundaki Türkiye’de, özellikle Suriye’den gelen göçmenlerin tutulmasına odaklanmaktadır. Bu bakımdan AB’nin yeni güvenlik odaklı göç politikasının bir enstrümanıdır (Sönmez ve Kırık, 2017). Ayrıca Afganistan’da mevcut Hükümet’in 2021 yılında Taliban tarafından devrilmesinden sonra Türkiye’ye doğru büyük bir Afgan göçü bu sürece eşlik etmiştir. 2022 yılının başlarında Rusya-Ukrayna Savaşı’nın meydana gelmesi ile Türkiye bu defa kuzeyden gelen Rus ve Ukraynalı göçmen akını ile karşılaşmıştır. Türkiye’de iktidar elitlerinin sözü edilen göç yanlısı yaklaşımın yanı sıra TAN eğilimli retoriği de sahiplenmeleri söz konusudur. Bu bölümün devamında Türkiye’de iktidar ve muhalefet elitlerinin ittifak ve konumlanmaları yapısal olarak incelendikten sonra göç politikasındaki GAL/TAN retoriklerine dair örnekler üzerinden belirtilen ikilik irdelenecektir.

Darbe girişimi sonrasında Türkiye’nin siyasal yapısı Cumhurbaşkanlığı ağırlıklı olarak yeniden biçimlendirilmiştir. Dolayısıyla siyasal rekabetin, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki (TBMM) milletvekili çoğunluğundan da öncelikli olarak Cumhurbaşkanlığı makamının elde edilmesine odaklandığı belirtilebilir. Bu durum ise siyasal parti ya da ittifakların GAL ya da TAN eğilimli kendi seçmen kitlelerini büyük ölçüde konsolide etmenin yanı sıra diğer seçmen gruplarını da kapsayıcı tutum ve söylemlere yönelmelerini gerekli kılabilmektedir. Nitekim Türkiye’nin siyasal yaşamında Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve diğer bazı milliyetçi parti ve politik isimler

İktidar partisinin ittifakı (Cumhur) içine girmiştir. Buna karşıt olarak ana muhalefet partisinin seküler milliyetçi/merkez sağ eğilimli seçmen kitlesine hitap ettiği varsayılabilir olan İYİ Parti ve takiben de çeşitli merkez sağ partilerin yanı sıra muhafazakâr Saadet Partisi ile ittifaka (Millet) girmesi söz konusudur. İktidar elitleri için TAN nitelemesini belirgin biçimde ifade edebilmek mümkün gözükmemektedir. İttifakın üye kimlikleri bakımından büyük ölçüde TAN seçmenin konsolidasyonu ile onun demografik niceliğinden yararlanma amacı güdüldüğü anlaşılmaktadır. Muhalefet elitleri GAL seçmen kitlesinin yanı sıra seküler milliyetçi ve demokratik ilkeler ile uyumlu olabilen TAN eğilimdeki seçmen kitlelerine de hitap edebilecek biçimde konumlanmıştır. Bu stratejilerin, 2018 ve 2023 Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekilliği genel seçimlerinin Cumhur ittifakı, 2019 yerel seçimlerinin ise büyük ölçüde büyükşehir belediyeleri açısından Millet ittifakı lehine olmasına neden olduğu ileri sürülebilir.

Göç politikasının ya da eleştirilerinin siyasal elitlerce meşrulaştırılmasının bir boyutunu kamuoyu tutumu oluşturmaktadır. İktidar elitlerinin 2015 ve 2020 yılları arasında gözlemlenen göçmen yanlısı tutumu karşısında, kamuoyunun göçmenleri sorun olarak görme düzeyi 2018 yılında ilk 3 sırada bulunmamaktadır. Geri Kabul Anlaşmasının uygulanmasının etkisi ve Afgan göç akınıyla birlikte göçmenler 2021 ve 2023 yıllarında ilk 5 sorun arasında yer alabilmiştir (Metropoll, 2018: 29; Metropoll, 2021:49; Metropoll, 2023: 49). Kamuoyu tutum değişikliğiyle paralel olarak, 2023 yılı genel seçim bildirgesinde göç politikası, terör ve dış politika ile aynı kategoride ele alınmıştır. Ancak seçim bildirgesinin takip eden bir bölümünde kamuoyunda göçün olumsuz bir gündem maddesi olmasına atıfla hem GAL kapsamındaki insan hakları ilkelerine referans, hem ekonomik kalkınma hem de düzensiz göçün önlenmesine yönelik tedbirler ile göç politikası meşrulaştırılmaktadır. Sonuç olarak iktidar elitleri, kamuoyu tutumundaki değişme karşısında nostaljik ve kimliksel aidiyete dair paternal söylemi alt düzeylere alırken, onun yerine yurt dışındaki Türk vatandaşlarının haklarının savunulmasını belirgin olarak vurgulamaktadır (AKP, 2023).

Göç politikası, dünyadaki GAL/TAN ayrımı örnekleri göz önünde tutulacak olursa, Türkiye’de önemli özgünlükler sergileyebilmektedir. Nitekim GAL ilkeleri ile de paralel biçimde göç yanlısı bir politika izleyen iktidar elitleri, aynı zamanda TAN tutum ve söylemi de benimseyebilmektedir. Diğer tarafta GAL değer ve ilkeleri benimsediğini ileri süren ana muhalefet ve diğer bazı muhalefet elitleri göçmen karşıtı söylemi de eş anlamlı olarak sahiplenebilmektedir. Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP), İYİ Parti’nin ve Millet İttifakı’nın seçim bildirgeleri ve mutabakat metinlerinde göç politikası güvenlik odaklı (örneğin Suriyelileştirme) ve göçle mücadele üzerinedir. Bununla birlikte mevcut göçmenlerin haklarını iyileştirici ve yurtdışındaki Türk vatandaşlarının geri dönüşünü destekleyen tutumu da benimsemektedirler (CHP, 2018; Millet İttifakı, 2023; İYİP, 2023). X (Twitter) platformunda yer alan, Millet İttifakı’nın parti lider ve sözcülerinin bildirimlerinde göç karşıtı söylem Ağustos 2021 tarihinde başlamıştır (Kılıçdaroğlu, 2021). Muhalefet elitleri, “sığınmacı” kavramını göçmen ifadesine ikame olarak da kullanabilmektedir. Bu ise ileride gösterileceği üzere iktidar partisi ile bir retorik paylaşımı anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, iktidar elitlerini AB ile pazarlık sonucu –ya da anti-oksidental eğilim sonucu- göç yanlısı olmakla itham etmenin yanı sıra güvenlik eksenli bir göç karşıtı söylemi sahiplenmektedirler (Akşener, 2022a, 2022b, 2023; Kılıçdaroğlu, 2022a, 2022b). Ayrıca “Suriyelileştirme” karşıtlığı üzerinden kimlik-kültür ve güvenlik eksenli bir göç karşıtlığı vurgulanmaktadır (Öztrak, 2023).

Muhalefetin geri kalanından ayrı olarak Yeşil Sol Parti ve daha önce HDP, göçmen yanlısı bir tutumu -yurtdışı Türk vatandaşlarının hakları ve geri dönüşü de dâhil olmak üzere- açıkça benimsemektedir (YSP, 2023). Muhalefet elitlerinin evrensel haklar, göçmenler ve işçi sınıfına yönelik -göçmen işçiler ve işsizlik olgusu dâhil- sosyal adalet politikaları alanında bütünsel olmayan bir söylem benimsediği ileri sürülebilir. Bunun bir istisnası yaşam tarzına tehdit üzerinden GAL ilkeleri ile uyumlu gözükebilen bir söylemi benimseyebilmeleridir. Karşılaştırmalı örnek olarak, bütünsel söylem kullanan siyasal aktörlere Yunanistan'da Syriza dönemi ile Almanya'da Sosyal Demokratlar ve Yeşillerin tutum ve söylemleri verilebilir. Yakın dönemde iktidar ya da iktidar ortağı olmayı başarabilen bu partilerin hâlihazırda devam eden bir olgu olarak, yeni GAL politikalar ile klasik refah devleti müdahaleciliğini, bütünselliği bozabilecek bir TAN konumlanma olmaksızın, bağdaştırabilme düzey ve süreçlerinin ileriki çalışmalarda ele alınması faydalı olabilecektir.

İktidar elitleri bu çelişkiyi, her bir özgün durumla çakışacak ayrı paternalist söylem inşası ile çözüm yoluna gitmiştir. İktidar elitlerinin ilk bildirimleri göç yanlısı ve ekonomik fayda üzerine kurulan bir meşruiyet temelindedir (Erdoğan, 2012, 2013). İlerleyen dönemde Avrupa'daki Türk göçmenleri hakkında insan hakları normativizmini çekirdeğinde barındıran bir koruyucu paternalist söylem söz konusudur (Cumhurbaşkanlığı, 2019). Diğer yandan Suriyeli göçmenler hakkında eski Osmanlı İmparatorluğu mirasının koruyuculuğu ön plana çıkmaktadır. Nihayet, özellikle 2015 yılından sonra arttığı varsayılabilecek olan Sudan, Afganistan, Pakistan gibi Müslüman kimliğe de sahip göçmenler hakkında dini kimliğin, bir bakıma oksidentalist açıdan koruyuculuğu söz konusu olabilmektedir (Cumhurbaşkanlığı, 2017; Cumhurbaşkanlığı, 2020). Özellikle Suriyeli göçmenler hakkında Türkiye'nin "ensar", göçmenlerin de "muhacir" olduğu belirtilerek kültürel norm ve değerlere belirgin bir vurgu yapılmaktadır (AKP İnsan Hakları Başkanlığı, 2018: 13). Dahası 2018 yılındaki seçim bildirgesinde de "sığınmacı kardeşlerimiz" ve "Suriyeli misafirlerimiz" söylemleri üzerinden eski Osmanlı coğrafyası ve Müslüman nüfuslu ülkelerden gelen göçmenlerin sosyal ve ekonomik haklarının korunması meşrulaştırılmıştır (AKP, 2018).

Yerleşik kültürel değerler ile uyumlu olarak göç yanlısı bir politikanın TAN bir yaklaşımla kamuoyuna yansıtılması iktidar elitleri arasında ortak bir eğilim değildir. Buna rağmen Cumhuriyet İttifakı'nın diğer ortağı olan MHP de göçle mücadele retoriğini belirtilen tarihsel nostalji ve kültürel kimlik odaklı yaklaşım ile yakınsamak durumunda kalmıştır (MHP, 2018). Böylelikle her bir durumda Türkiye nüfusundaki ya da seçmen kitlesindeki yerleşik sosyo-kültürel değerlerin bir ya da birkaçının paternalist savunuculuğu tezahüründe göç politikasını meşrulaştırma çabası gözlemlenebilmektedir. Nitekim 2020 yılında göçmenlerin "mazlum" ve Avrupa'daki ırkçı partilerin hedefi olduklarının altı çizilerek kültürel benzeşime vurgu kolaylaştırılmak istenebilmektedir (Çelik, 2020). Ancak Geri Kabul Anlaşmasının uygulanmasının kamuoyunda olumsuz yankılara neden olabildiği 2021 yılında göç karşıtı bir söyleme dönüş yaşanmıştır (Erdoğan, 2021a, 2021b). Muhalefet elitlerinin de aynı dönemde göç karşıtı söylemlerini belirginleştirdiğine yukarıda değinilmiştir. 2021 yılından önce yalnızca MHP, tek bir defaya mahsus olarak, kimliksel ve kültürel referansla göç olgusunu tehdit olarak adlandırmıştır (Bahçeli, 2018).

İlk gözlemde, iktidar elitlerinin TAN, muhalefet elitlerinin birçoğunun GAL politikaları genel olarak sahiplenmesine rağmen, göç politikasında iktidar elitlerinde GAL eğilimin TAN eğilimden daha yüksek olduğu ve muhalefet elitlerinin de TAN eğilime GAL eğilimden daha fazla yöneldiği anlaşılmaktadır. Retorik ve siyasal tutum arasındaki ikiliğe işaret eden olguyu 'çift yönlü

ya da ikame kavramlı söylem' olarak adlandırabiliriz. Zira bu söylem siyasal parti ya da elitlerin ulusal siyasal bağlam ile tutarsız ancak hitap ettikleri ulus altı kültürel –seçmen- gruplarının bağlamları ile tutarlı oldukları koşullara işaret etmektedir. Bu olgu, elit-kitle ilişkisinde özdeşleşme koşullarında bir ölçüde olanaklı olabilmektedir. Sosyal psikolojide özdeşleşme, genellikle karizmatik ve aynı zamanda sosyal açıdan benimsenmiş bir güç kaynağına kitlenin uymasını belirtmektedir (Yüksel, 2013). Yukarıda kültürel siyasal ayrımlanma üzerine literatüre değinirken, sosyal değerler ve normlar ile siyasal aktörlerin bütünselliğinden söz edilmişti. Bu bağlamda, siyasal elitlerin karizmatik ve popülist çabaları kitle ile elitler arasındaki özdeşleşmeyi artırabilmektedir. Bu temeller üzerinde, bazı yönlerden 'post-truth' anlamına da gelebilecek olan bu çift yönlü/ikame söylemlerin başarılılığı bir bakıma açıklanabilmektedir.

Göç politikası üzerine elit-kitle iletişimde dikkat çeken diğer bir olgu da göçmenlerin sahip oldukları kültürel nitelik üzerinedir. Türkiye'de, TÜİK (2021; 2022) verilerine göre, yıllık gelen göçmen büyüklüğü olarak yeri ilk üç sırada yer alabilen göçmen topluluğu İranlılardan oluşmaktadır. Buna rağmen, seçim bildireleri, sosyal medyadaki tartışmalar ve siyasal partilerin bildirimlerinde, Suriyeli, Afgan ve Pakistanlılara nazaran, bu topluluğun adı neredeyse hiç geçmemektedir. Bunun nedeni İranlıların kısmen Azeri kültür ile etnik özelliklerini de içereyebilmeleri; kısmen de Selçuklular ve Osmanlıların Fars kültürü ile etkileşim içinde bulunmuş olmasının getirdiği ortak tarihsel ve kültürel mirastan kaynaklı olduğu ileri sürülebilir. Dolayısıyla kültürel benzeşimdeki yükseklik GAL/TAN ayrımlanmasına dayalı göç karşıtı söylemlerde bir kesintiye yol açabilmektedir. Bu varsayım geçerli kabul edilecek olursa, kültürel farklılıkların karşılaştırmalı olarak daha yüksek olduğu –bir bakıma- Suriyeli, -daha çok da- Afgan ve Pakistanlı göçmenlerin sosyal olay, suç ve dışlanma gibi durumlara görece daha fazla dâhil olabilmeleri yönündeki sosyal algının, bunun tersi olduğu İranlılarda görece daha az olabilmesinden kaynaklı olduğu ileri sürülebilir. Elbette buna, İranlı göçmenlerin eğitim durumları ve diğer göçmenlere nazaran kolayca Avrupa ve Kuzey Amerika'ya ilticada bulunabilmeleri (TÜİK, 2022) gibi faktörler de eklenebilir.

SONUÇ

Türkiye'de siyasal elitlerin göç politikası hakkındaki görüş ve eleştirilerini kitlelere yansıtması kültürel bir bağlamda gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle yaşam tarzı, din, tarihi-nostaljik kimliklerin yanı sıra "sığınmacı", "misafir" ve "ensar" gibi sosyal değerlerin korunmasını içeren bir kültürel siyasal ayrımlanma ekonomi temelli sınıfsal siyasal ayrımlanmaya eşlik etmektedir. Göçün kamuoyunda henüz belirgin bir sorun olmadığı 2018 genel seçimlerinde elitlerin kitleleri yönlendirebilmesinde bu söylemin elverişli bir araç olduğu siyasi yaşamın tarihsel olarak gözlemlenmesinden anlaşılabilir. Ancak 2023 genel seçimine doğru göçün kamuoyunda başta gelen sorun maddelerinden biri olmasıyla birlikte iktidar elitlerinin yanı sıra muhalefet elitlerinin önemli bir kısmı göç karşıtı bir söylemi belirginleştirmeye başlamıştır. İktidar elitlerinde hâlâ göçmen haklarına dair birtakım GAL politikalar, belirginleşen TAN söyleme eşlik edebilmektedir. Muhalefet elitlerinin büyük bir bölümü ise özellikle seküler yaşam tarzının korunması gibi bir kültürel kimlik savunusunun yanı sıra güvenlik ekseninde göç karşıtlığını benimsemiştir. Bununla birlikte birçoğu GAL ilkeleri üst ya da alt perdeden savunma iddiasındaki muhalefet elitlerinin gelişen göçmen karşıtı tutum ve söylemlerinin bir bütünsellik sorunu ortaya çıkardığı da belirtilebilir. İktidar elitlerinde bu söylem sorunu, "sığınmacı", "ensar" gibi ikame kavramlar örneğinde, GAL bir politikanın aynı zamanda birtakım sosyo-kültürel değerlerle çakışan

TAN bir politika benimseniyor iddiasıyla kamuoyuna sunulabilmesi üzerinden aşılmaya çalışılmaktadır.

Kültürel siyasal ayrımlanmanın siyasal hayatta neden olduğu önemli bir olgu da kimlik, değer ve normlar yönünden kitlenin özdeşlik kurduğu siyasal parti ya da şahsiyetin, kitledeki aidiyet düzeyi ya da kutuplaşma düzeyine paralel olarak, ekonomik temelli siyasal ayrımlanmadaki performansının kitle algısında göreceleşebileceği varsayımı üzerinedir. Temel varsayım ekonomi ve kültürel temelli siyasal ayrımlanmanın eş anlı olarak var olması üzerinedir. Bunun bir koşulu, 4. bölümde gözlemlendiği üzere, örneğin göçmen sorununun kamuoyunda belirgin bir sorun (*issue salience*) olduğu zamanlarda seçmen tutumu siyasal elitlerin konumlanmasında ters yönde ya da vurgu artırımı yönünde değişikliklere neden olabilmesiyle ilgilidir. Bu kapsamda, iktidar ya da muhalefet elitlerinin kendi kitlelerindeki GAL/TAN eğilimlerin yüksekliği ve bu eğilimlere cevap verebilmedeki başarıları önem taşımaktadır. Böylelikle çeşitli olumsuzlukların (örneğin enflasyon, göçmen işçiler) siyasal elitlerin kültürel siyasal ayrımlanmadaki konumu ve tutumu karşısında geri planda kalabilme potansiyeli taşımaktadır. Çift yönlü ya da ikame kavram kullanılan söylemlerin – en azından seçim sonuçları bakımından- başarılılığı bu olguyu kısmen aydınlatabilmektedir. Son olarak özellikle seçim bildirgelerinde göçmen kadınlara yönelik hak ve yaşam koşulları bakımından iyileştirme taahhütleri bulunabilmektedir. Geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerinde daha çok kentli kadınların yararlanabildiği kazanımlar genele yayılamamıştır (Çetin Can, 2022: 99-101). GAL/TAN ayrımına dair Türkiye’deki elit söylemi ve sosyolojik eğilimler ile göç konusunun kadın hakları yönünden örüntülenmesi bakımından bu olgu önem taşımaktadır. Elit taahhütlerinin uygulanmasında kentli, eğitilmiş ve orta ile üst gelirli olanlar ile geride kalanlar arasında bir boşluk olup olmadığı ve bunun Türkiye’nin sosyo-politika sahasındaki yankı bulma durumu ileriki çalışmalarda bu araştırma bulgularına binaen incelenmelidir. İleriki çalışmaların ayrıca, saha araştırması ve elit-kitle ilişkisi değişkenlerinin her iki siyasal ayrımlanma için eş anlı olarak modellenmesi üzerinden araştırma sorunsalını diğer açılardan da sınaması ve irdelemesi yararlı olabilecektir.

KAYNAKÇA

- AKP İnsan Hakları Başkanlığı (2018). Bir İnsan Hakkı Olarak Sığınma Hakkı: Suriyeli Sığınmacılarla İlgili Doğru Bilinen Yanlışlar, <https://www.akparti.org.tr/media/275669/suriyeliler-kitapcik-1.pdf> Erişim Tarihi 20/07/2023
- AKP. (2018). Seçim Bildirgesi, <https://www.akparti.org.tr/media/quhdqtia/24-haziran-2018-cumhurbaskanligi-secimleri-ve-genel-secimler-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf> Erişim Tarihi 20/07/2023
- AKP. (2023). Seçim Bildirgesi, <https://www.akparti.org.tr/media/bwlbkif/tu-rkiye-yuzy%C4%B1%C4%B1-ic-in-dog-ru-ad%C4%B1mlar-2023-sec-im-beyannamesi.pdf> Erişim Tarihi 20/07/2023
- Akşener, M. [@meral_aksener]. (2022, Haziran 15). *Bugün ülkemizdeki düzensiz göç sorununun muhatabı da sorumlusu ... mesele sığınmacıların kendisi değil, para karşılığı Türkiye’yi hendek ülke yapmayı kabul eden bu iktidarın ta kendisidir.* [Tweet]. Twitter. www.twitter.com.
- Akşener, M. [@meral_aksener]. (2022, Kasım 16). *Devlet hudutlarımızı namus bilerek sahip çıkmakla görevlidir. Bir teröristin mülteci kılığına girerek; 4 koca ay kaçak bir şekilde*

- ülkümüzde yaşamasına göz yummaz, yumamaz. İktidar ise kontrolsüz bir göç politikasıyla sınırlarımızın kevgire çevrilmesine sessiz kalmaz, kalamaz!* [Tweet]. Twitter. www.twitter.com.
- Akşener, M. [@meral_aksener]. (2023, Mayıs 27). *Hem göç konusunda hem sığınmacıların gönderilmesi konusunda hem de terörle mücadele konusunda uzman bir Güney Ordusu'nun kurulması ülkemiz için çok önemlidir. Biz geldiğimizde bunu yapacağız!* [Tweet]. Twitter. www.twitter.com.
- Aydın, S. & Taşkın, Y. (2022). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: 8. Baskı, İletişim.
- Bahçeli, D. [@dbdevletbahceli]. (2018, Eylül 8). *Türkiye Türk milletininidir. Anadolu Türk vatanıdır. Ülkemizdeki Suriyelilerin güvenli ve süratli şekilde asıl yurtlarına sevki acilen planlanıp hayata geçirilmelidir. Sınırlarımıza diktiğimiz duvarların aşılması, yeni göç akınları millet varlığının geleceğini karartacaktır.* [Tweet]. Twitter. www.twitter.com.
- CHP. (2018). Seçim Bildirgesi, <https://chp.org.tr/yayin/2018-secim-bildirgesi/Open> Erişim Tarihi 20/07/2023.
- Çelik, Ö. [@omerrcelik]. (2020, Ocak 20). *CHP yöneticilerinin İdlip'ten ölümden kaçarak göç eden mazlumlar için "terörist" demesi, Avrupa'daki ırkçuların göçmenlere karşı kullandığı dilin aynısıdır. CHP yöneticileri neden Avrupa'nın aşırı sağ partileriyle aynı dili kullanıyor?* [Tweet]. Twitter. www.twitter.com.
- Çetin Can, F. G. (2022). Erken Cumhuriyet Döneminde "Yeni Kadın" İdeali. F. G. Çetin Can (Ed.), *Kadın ve Toplum, Değişen Roller, İlişkiler, Sonuçlar* içinde (s. 97-113). Ankara: Orion Kitabevi.
- Elgenius, G., ve Wennerhag, M. (2018). The Changing Political Landscape: Political Cleavages, Actors and Process. *Sociologisk Forskning*, 55(3), 1-15.
- Erdoğan, R. T. [@RTErdogan]. (2012, Mart 25). *Şu ana kadar ülkemize göç eden Suriye'li kardeşlerimizin sayısı 17 bin kişiyi aşmış durumda.* [Tweet]. Twitter. www.twitter.com.
- Erdoğan, R. T. [@RTErdogan]. (2013, Aralık 16). *11 yılda 7 milyona yakın kişiye istihdam ürettik. Türkiye artık iş göçü veren bir ülke değil, göç alan bir ülke konumuna geldi.* [Tweet]. Twitter. www.twitter.com.
- Erdoğan, R. T. [@RTErdogan]. (2021, Ağustos 23). *Afganistan'daki gelişmeler ve düzensiz göç konusuyula ilgili uluslararası alanda yoğun bir diplomasi yürütüyoruz. Bölgemizde istikrarı sağlamak, ülkemizi göç baskısına karşı korumak ve milletimizin huzurunu temin etmek için gereken tüm adımları atmaya devam edeceğiz.* [Tweet]. Twitter. www.twitter.com.
- Erdoğan, R. T. [@RTErdogan]. (2021, Eylül 21). *Suriye krizinde insanlık onurunu kurtaran bir ülke olarak artık yeni göç dalgalarını karşılamaya ne imkânımız ne de tahammülümüz vardır.* [Tweet]. Twitter. www.twitter.com.
- Evmez, Z. (2021). Avrupa Birliği'nde Siyasallaşma ve De-Politizasyon: Doğu Avrupa Üye Ülkelerindeki Kamuoyu Tahayyülü. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 6(1), 75-95.
- Evmez, Z., Massadikov, H., Ozhan, M. and Jusufi, A. (2022). European Union's Normative Free Trade Agreements with The Australia and New Zealand: Are They a Booster for the Global Gateway Project?. *New Zealand Journal of Research on Europe*, 16(1), 37-56.
- Gabel, M. ve Scheve, K. (2007), Estimating the Effect of Elite Communications on Public Opinion Using Instrumental Variables, *American Journal of Political Science*, 51(4): 1013–1028.
- Gevgilili, A. (1972). Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar, *Journal of Social Policy Conferences*, 0 (24), 45-96.

- Helbling, M., Hoeglenger, D. ve Wüest, B.(2010). How Political Parties Frame European Integration. *European Journal of Political Research* 49(4): 495–521.
- Hooghe, L. ve Marks, G. (2005). Calculation, Community, and Cues: Public Opinion on European Integration. *European Union Politics* 6(4): 419–44.
- Hooghe, L., Marks, G., & Wilson, C. J. (2002). Does left/right structure party positions on European integration? *Comparative Political Studies*, 35(8), 965-989.
- İYİ Parti. (2023). Seçim Bildirgesi, <https://iyiparti.wetransfer.com/downloads/5f4c71008554e4f85fb46f58da4e73dc20230425170032/10f470> Erişim Tarihi 20/07/2023.
- Karakaş, M. (2013). Türkiye'nin Kimlikler Siyaseti ve Sosyolojisi. *Akademik İncelemeler Dergisi* 8 / 2 (Temmuz 2014): 1-44.
- Kaynar, M. K. (2021). *Türkiye'nin 1960'li Yılları*, İstanbul: 2. Baskı, İletişim.
- Kaynar, M. K. (2021). *Türkiye'nin 1970'li Yılları*, İstanbul: 2. Baskı, İletişim.
- Kaynar, M. K. (2023). *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, İstanbul: 3. Baskı, İletişim.
- Kılıçdaroğlu, K. [@kilicdarogluk]. (2021, Ağustos 15). *Ayrıca halkımıza sesleniyorum; yeni döneme giriyoruz. Göç riskini gören Batı, Erdoğan ile masaya oturmaya çalışacaktır. ... Buna izin vermeyeceğiz. Pazarlık öncesi halktan onay alınması şarttır. Gelsin sandığa, alsın onayını.* [Tweet]. Twitter. www.twitter.com.
- Kılıçdaroğlu, K. [@kilicdarogluk]. (2022, Nisan 11). *Bu, şiirlerle romantize edilecek bir mesele değildir. Sığınmacılar kaçak yollarla hala ülkemize geliyor. Ülke yolgeçen hanına döndü! Göç İdaresi'ne milletimiz adına gitmem gerekiyor ama sonucun ne olacağını herkes biliyor. Zincirler, teller; şimdi kum torbası koyarlar herhalde.* [Tweet]. Twitter. www.twitter.com.
- Kılıçdaroğlu, K. [@kilicdarogluk]. (2022, Nisan 11). *Milletimiz adına Göç İdaresi'ne soruyorum:1. Sığınmacıların eski kimlik bilgileri elinizde mevcut mu? 2. Kaçına vatandaşlık verdiniz ve hangi güvenlik soruşturmalarından geçirdiniz? 3. Sınırlarımızın delik deşik edilmesini neden izliyorsunuz? Amaç ne? Neyin hazırlığındasınız?* [Tweet]. Twitter. www.twitter.com.
- Kırık, H. (2005). *Türban Sorunu: Kamusal Alan ve Demokrasi*. İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Kırık, H. (2013). Türkiye'de Kamu Kavramının Kökenleri. *Selçuk İletişim*, 3(3):143-154.
- Kırık, H. (2018). “Adalet” Toplumundan “Özgürlük” Toplumuna(!) Teleolojik Bir Sıçrama Olarak Türk Modernleşmesinin Kavramsal Çözümlemesine Katkı, *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (30)-MEDYA ve DEMOKRASİ:-165-180.
- Kymlicka, W. (2015). *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*. çev. A. Yılmaz. İstanbul: 2. Basım, Ayrıntı Yayınları.
- Larsen, H. H. (2014). “The EU as a Normative Power and the Research on External Perceptions: Missing Link”. *Journal of Common Market Studies* 52, no.4, 896-910.
- Lavenex, S. (2018). *'Failing Forward' Towards Which Europe? Organized Hypocrisy in the Common European Asylum System*. *Journal of Common Market Studies*, 1-18.
- Leuffen, D., Rittberger, B., & Schimmelfennig, F. (2022). Differentiated integration in the European Union: A concept stretching across time and space. *Journal of European Public Policy*, 1-20.
- Lipset S.M. ve Rokkan, S. (1967). *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. Toronto, Free Press
- Manners I. (2005). “The European Union as a Normative Power in the Global Polity”. Leeds: *Present to PSA Annual Conference* (2005). Thomas Diez, “Constructing the Self and

- Changing Others: Reconsidering “Normative Power Europe””. *Millennium: Journal of International Studies* 33, no.3, 615-636.
- Marneffe, P. (2006). The European Union and the United Nations: Partners in effective multilateralism? *European Foreign Affairs Review*, 11(4), 469-486.
- Metropoll (2018). Türkiye'nin Nabzı. <https://www.metropoll.com.tr/arastirmalar/turkiyenin-nabzi-17/1819> Erişim 04/08/2023.
- Metropoll (2021). Türkiye'nin Nabzı Ocak 2021. <https://www.metropoll.com.tr/arastirmalar/turkiyenin-nabzi-17/1883> Erişim Tarihi 04/08/2023.
- Metropoll (2023). Türkiye'nin Nabzı Ocak 2023. <https://www.metropoll.com.tr/arastirmalar/turkiyenin-nabzi-17/1916> Erişim Tarihi 04/08/2023.
- MHP. (2018). Seçim Bildirgesi, https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/24haziran2018_secim_beyannamesi_tam_web.pdf Erişim Tarihi 20/07/2023.
- Millet İttifakı. (2023). Ortak Politikalar Mutabakat Metni, <https://chp.org.tr/yayin/ortak-politikalar-mutabakat-metni/Open> Erişim Tarihi 20/07/2023.
- Öztrak, F. [@faikoztrak]. (2023, Şubat 14). *Belçika Başbakanı'nın “Suriye’de 5,5 milyon kişi evsiz kaldı. Yeni bir göç dalgasına karşı Türkiye’ye para verelim Suriyeliler orada kalsın” sözlerini Bu Suriyelileştirme politikasını reddediyoruz. Atamızın emaneti Hatay başta olmak üzere sınır güvenliğimiz, kırmızıçizgimizdir.* [Tweet]. Twitter. www.twitter.com.
- Pierson, C. (2014). *Modern Devlet*, (N. Kutluğ & B. Erdoğan, Çev.). İstanbul: Chiviyazıları-Nemesis Kitaplığı, İkinci Baskı (Orijinal eserin yayım tarihi 2004).
- Schmitt, C. (2011). Somut ve Çağa Bağlı bir Kavram Olarak Devlet. (B. E. Oder, Çev.). (Ed.) Akal, C. B. *Devlet Kuramı*, (s. 245-254). Ankara: Dost Kitabevi (Orijinal eserin yayım tarihi 1958).
- Schmitt, C. (2017). *Parlamenter Demokrasinin Krizi*. (A. E. Zeybekoğlu, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi (Orijinal eserin yayım tarihi 1923).
- Scoccia, D. (2008). The European Union and the United Nations: Partners in effective multilateralism?. *European Foreign Affairs Review*, 13(4), 469-486.
- Sönmez, P. ve Kırık, H. (2017). Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması: AB-Türkiye Göç Diyalogu Üzerine Bir Eleştiri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 13(1), 1-26.
- Suzuki, S. (2011). “Why does China participate in intrusive peacekeeping? Understanding paternalistic Chinese discourses on development and intervention”. *International Peacekeeping*, 18(3), 271-285.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı (2017). “Göçmenler Konusunda Başımız Ne Kadar Dikse, Kendilerini Gelişmiş Ülke Olarak Tanımlayanların Başı O Kadar Eğik”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87779/gocmenler-konusunda-basimiz-ne-kadar-dikse-kendilerini-gelismis-ulke-olarak-tanimlayanlarin-basi-o-kadar-egik.html#/> Erişim Tarihi 14/05/2023.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı (2019). İsviçre’ye Göçün 50. Yılı Vesilesiyle Düzenlenen Etkinlikte Yaptıkları Konuşma, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/113983/isvicre-ye-gocun-50-yili-vesilesiyle-duzenlenen-etkinlikte-yaptiklari-konusma> Erişim Tarihi 14/05/2023.

- T.C. Cumhurbaşkanlığı (2020). Uluslararası Göç Filmleri Festivali Kapanış Töreninde Yaptıkları Konuşma, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/120480/uluslararasi-goc-filmleri-festivali-kapanis-torende-yaptiklari-konusma> Erişim Tarihi 14/05/2023.
- Timur, T. (2020). *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İstanbul: 4. Baskı, İmge.
- TÜİK. (2018). Uluslararası Göç İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=uluslararasi-goc-istatistikleri-2018-30711&dil=1> Erişim Tarihi 04/08/2023.
- TÜİK. (2021). Uluslararası Göç İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası%20Göç%20İstatistikleri-2021-45814&dil=1> Erişim Tarihi 04/08/2023.
- TÜİK. (2022). Uluslararası Göç İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Goc-Istatistikleri-2022-49457> Erişim Tarihi 04/08/2023.
- Yetkin, Ç. (1983). *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930-1945*. İstanbul: 3. Baskı, Altın Kitaplar.
- YSP. (2023). Seçim Bildirgesi, <https://hdp.org.tr/Images/UserFiles/Documents/Editor/2023/yesil-sol-parti-2023-sbildirgesi.pdf> Erişim Tarihi 20/07/2023.
- Yüksel, H. (2013). Toplumsal etki ve uyma. A. Şimşek, Ö. Eroğlu (edt.), Davranış Bilimleri (ss.456-484). Konya: Eğitim Yayınevi